

MİLLÎ KİTAPHANE

Ahmet Refik

NAİMÂ

Bütün hakkı Kanaat kütüphanesindedir

KANAAT KÜTÜPHANESİ 1932

KANAAT KÜTÜPHANESİ

MİLLÎ KUTÜPHANE

KÜLLİYATI

<i>Ömer Hayyam</i>	<i>İbrahim Alâettin Bey</i>		
<i>Süleyman Nazif</i>	»	»	»
<i>Fuzuli</i>	»	»	»
<i>Nef'i</i>	»	»	»
<i>Nedim</i>	»	»	»
<i>Nabi</i>	»	»	
<i>Muallim Naci</i>	<i>Hüseyin Avni Bey</i>		
<i>Mevlâna</i>	<i>Sadettin Nüzhet Bey</i>		
<i>Şeyh Galip</i>	»	»	»
<i>Şeyh Behâi</i>	»	»	»
<i>Kâtip Çelebi</i>	<i>Ahmet Refik Bey</i>		
<i>Naimâ</i>	»	»	»
<i>Fransız müverrihleri</i>	»	»	»
<i>Osmanlı Devrinde zorbalar</i>	»	»	»
<i>Alman müverrihleri</i>	»	»	»
<i>Ziya Paşa</i>	<i>Ismail Hikmet Bey</i>		
<i>Ahmet Vefik Paşa</i>	»	»	»
<i>Ricaîzade Ekrem B.</i>	»	»	»
<i>Namık Kemal</i>	»	»	»
<i>Şinasi</i>	»	»	»
<i>Tevfik Fikret</i>	»	»	»
<i>Ahmet Mithat Efendi</i>	»	»	»
<i>Abdülhak Hâmit</i>	»	»	»
<i>Sadullah Paşa</i>	»	»	»
<i>Koca Ragıp Paşa ve</i>			
<i>Fıtnat Hanım</i>	»	»	»

NAİMÂ

(1649 — 1712)

Nimâ'nın yaşadığı devir, milletin mütevali felâketlere duçar olduğu, elim mağlûbiyetlerle dolu bir devirdi. Dahilde inzibat, nizam ve kanun kalmamıştı. Müftü Feyzullah'Efendi'nin tagallûp zamanıydı. Herkes büyüklerden birine intisap eder, bu suretle yaşamaya çalışırdı. Riyakâr cahillerin ve dessay zenginlerin kıymetleri herkesten yüksekti. Menasıp, ehline verilmezdi. İlim ve marifete kimse rağbet etmezdi.

Yaşadığı devrin, gördüğü vak'aların fecaati Naimâ'nın dimağı üzerinde intibahkâr bir tesir icra etti.Saray'dan çıktı, Divan kalemine girdi, Naimâ mahlâsını o zaman aldı. Naimâ, fikrî nezaheti, ilmî kudreti sayesinde reisülküttap Rami Mehmet Paşa'ya,Rum sadrı Yahya Efendi'ye intisap etti. Tarihe son derece meclûptu. İlimi nücuma vâkıftı. Zayiçelerinin doğruluğu zamanının ricali üzerinde büyük tesirler yaptı. Naimâ, İkinci Mustafa devrinde "takçei ikbale,, çıktı. İstanbul gümrüğünden

veymî yüz yirmi akçeye nail oldu. Amucazade Hüseyin Paşa'nın sadaretinden sonra kadir ve itibarı bir kat daha arttı. Amucazade maarifi sever, irfan ve kemal erbabını takdir eder bir vezirdi. Sadarete geçtiği günden itibaren memlekette içtimaî ıslahat, ilmî tensikat yapan Veziriâzam, Naimâ'nın da iktidarını takdir etti. O zamanlar Naimâ, Hâcegân zümresindendi. Amucazade Naimâ'yı vak'anüvisliğe çıkardı (1700). Naimâ, meşhur tarihini bu memuriyeti esnasında yazdı. Amucazade Hüseyin Paşa tarih okumaya meraklıydı. Naimâ'nın tabiri veçhile: "Fenni tarihin letafeti malûmü izzetleri olmağla evkatı haliyei eyyam ve leyalide bu fenni âlînin kütübü nefisi hemdem ve enisleri olub daima mütalâai garâyibi edvar ile teşhizi fikir ve müsamerei havadis âsâr ile tenşiti hâtır iderlerdi,, (1). Amucazade'de müellif hattı, nefis bir tarih vardı. Birinci Ahmed devri ricalinden Şarihülmenar Mehmet Efendi zade Ahmet Efendi'nin eseriydi. Köprülüler devrine kadar yazılan bu "Mecmuai acıbe ve müverrih hattile bir müsveddei garıbe,, Amucazade'ye takdim olunmuştu. Şarihülmenarzade'nin eseri mühim malûmatı haviydi. İlk devirleri Hasan Beyzade tarihinden alınmıştı. Müellif vefat edince Hüseyin Paşa müsveddeleri Naimâ'ya verdi, bir tarih yazmasını emretti. Naimâ bu müsveddelerin " Bazı mahalline iktiza iden mütemmimatı tevarihi mutebereden ahzü ilhak ile tekmil,, etti. Kendi tabiri veçhile "müdevven bir nushai lâtife tahrir,,ine muvaffak oldu. Amucazade Hüseyin Paşa'ya cemile olmak üzere eserini *Ravzatülhüseyin fi hulâsati ahbarülhâfikıyn* namile

(1) Naimâ, cilt 1, S 9

tevsim etti. Bu, Naimâ tarihinin bir cildi idi: 982 den 1065 tarihine kadar olan vak'aları camidi. Naimâ, tarihinin güzel yazılmış nushasını "Taraflı devlete irsal itdikde şevkine medar olmak üzere Sadrâzam Hüseyin Paşa Hazretleri tarafından bir kise akçe ile İstanbul gümrüğü mukataası malinden pare üçer akçeye olmak üzere yevmî yüz yirmi akçe vazife inayet ve ihsan,, (1) buyruldu (1702.)

Naimâ, devrinin vukuatını hatve hatve takip etti. Edirne vak'asının bütün fecaatlerine şahit oldu. Feyzullah Efendi'nin felâketini, ulema tagallübünün izmihlâlini an'anasile gördü. Bu muazzam hadise için bir risale yazdı (1703). Hattı destile muharrer nusha elden ele geçti, İbrahim Müteferrika zamanında tarihi basıldığı zaman, ikinci cildin nihayetine "biibaretiha aynen nakil,, edildi.

Naimâ 1654ten 1703 senesine kadar olan vekayii de cem ve tedvin etmek istiyordu. Yakînâ bu devire ait bazı eserler yazılmıştı; fakat "tarihten matlûp olan dekayıkı nafia ve netayici müfideyi mutazammın bir müretteb tarih cem' ve te'lif,, (2) olunmamıştı. Naimâ bütün vesaike toplamak, işittiği vukuatı da cemederek "Bir tarihi fanâ,, vücade getirmek fikrinde idi. Fakat o zamanlarda Amucazade Hüseyin Paşa vefat etmişti. Edirne vak'ası, kanlı ihtilâller, biribirini velyediyordu. Üçüncü Ahmed'in cülûsu üzerine (1703) ortalığa biraz sükûn geldi. Âsiler birer birer tepelenmeye başladı. Yeni Sadrâzam Hasan Paşa, isyanı yatıştırdıktan sonra, ilim ve marifeti de

(1) Raşit, cilt 2, S 533

(2) Naimâ cilt 6, S 3

teşvika karar verdi. Naimâ'yı çağırıldı, müverrihin yazmak istediği ikinci cildin de " suretipezîr olmasına iradei aliyeleri taallûk,, etti. Naimâ, Hasan Paşa'ya bir cemile olmak üzere, Edirne Vak'asını kaleme aldı. Paşa'nın evsaf ve fezailini uzun uzadıya zikretti. 1654 ten 1702 senesine kadar bütün vakayii zaptetti, fakat hayatında tebyiz ve tedvine muvaffak olamadı (1).

Naimâ'nın tebyiz edilen kısmı, tasvir ve tetkik itibarile büyük bir rağbet kazandı. Naimâ, Kalaylıkoz Ahmet Paşa'nın sadaretinde Nevşehirli İbrahim Efendi ile çok dosttu. Baltacılar Ocağında yetişen bu iki arkadaş beraber yaşıyorlar, gene eskisi gibi sevişiyorlardı. Hususile Naimâ'nın tarihteki iktidarı İbrahim Efendi'nin son derece takdirini mucip oldu. O zamanlar İbrahîm Efendi, Kızlar Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın kâtibiydi. Sadrâzam Kalaylıkoz Ahmet Paşa Kayseriliydi, İbrahim Efendi'nin bir dereceye kadar hemşerisi sayılırdı. İbrahim Efendi, Naimâ'yı Sadrâzama methetti, uhdesine defter eminliği, badehu Anadolu muhasebeciliği verildi (1704) .

Üçüncü Ahmed'in cülûsundan üç. sene geçmişti. Sadaret makamını Çorlu'lu Ali Paşa işgal ediyordu. Ali Paşa sadarete geçeli on beş gün olmuştu. Bir gün, Divan'dan Hanya muhafızı Vezir Ahmet Paşa'ya bir hüküm yazıldı. Bu hükümde şöyle deniliyordu :

"Sabikan Anadolu muhasebecisi olan Naimâ kendü halinde olmıyub nefyü tagrib olunması iktiza itmekle tayin olunan Çavuş mübaşeretile Hany'aya vardıkta ce-

(1) Vefatında müsveddeleri Şehrizade'ye verildi. Ata, Enderun tarihî, cilt 3, S 38

zire bend eyleyüb madamki fermantı hümayun sâdır olmadıkça ıtlak olunmamak için yazılmıştır. 1118. „

İşte bu Naimâ, İkinci Mustafa zamanında Anadolu muhasebecisi, ve Amucazade Hüseyin Paşa tarafından vak'anüvis tayin olunan meşhur Naimâ Efendi idi.

Naimâ'nın suçu ne idi? Buna dair bir şey denmiyor. Yalnız bir sebep gösteriliyordu :

“ Kendü halinde „ değılmiş. Halbuki Naimâ bütün yazılarında devlet ricaline “ hıfzı lisan „ tavsiye ederdi. Hattâ, tarihinin bir yerinde aynen şöyle yazılıyordu : “ Hafi olmya ki her asırda istikamet satub cümhura muhalefet iden, hususâ vüzeraya ve nafizülkavil vükelâya karşı koyanlar mansıbından mahrum ve mahzun ve melûl olagelmışdir „.

Demek, yeni devirde, Naimâ da dilini tutamadı. Fakat Naimâ, menfaya giderken, yalnız değıldi. Yanında bir de Hamalı Ali Bey vardı. O da Kıbrıs'a nefyediliyordu.

İki arkadaş, Çavuşlar muhafazasında olarak yola çıktılar. Boğazhisarları'na, Çanakkale'ye kadar geldiler, ikisi de buradan ileri gitmek istemediler. Hattâ Çavuşları da kendilerine uydurdular. Fakat Çorlulu, bunu pek çabuk haber aldı. İkinin de serian menfalarına gönderilmeleri için Kıbrıs valisile Boğazhisarları dizdarlarına ve Hanya mutasarrıfına tekrar emirler yazıldı. Maama-fih bunun da bir te'siri olmadı. Aradan bir buçuk ay geçti.

Naimâ Efendi ile Ali Bey hâlâ Boğazhisarları'nda idiler. Bu sefer daha şiddetli bir hüküm yazıldı. İkinin de serian “ me'mur oldukları mahalle „

yollanmaları, ve kendilerine terfik olunan iki Çavuş'un Boğazhisarları'nda derhal kalebent edilmeleri emredildi. Artık bu son emirden sonra, Ali Bey Kıbrıs'a gitti. Naimâ, Efendi de Hanya ile Konya'yı anladı.

Fakat Çavuşlardan biri onlardan daha talili çıktı. Zevcesinin Divan'a müracaati üzerine kurtuldu.

Naimâ, Hanya'da altı ay kadar kaldı. İstanbul'da zevcesi Hace Havva Hanım "sefil ve sergerdan", bir halde vakit geçirdi. Nihayet, duçar olduğu sefaleti tasvir ederek Divan'a o da bir arzuhal takdim etti. Ali Paşa, Naimâ'yı Hanya'da ikametden affetti; fakat İstanbul'a gelmesine razı olmadı. Bursa'da kendi halinde ikamet etmek üzere Hanya'dan salıverilmesi için Hanya muhafızı Osman Paşa'ya hüküm yazıldı.

Naimâ, tamam bir sene, Bursa'da kaldı. Nihayet Çorlulu Ali Paşa tarafından İstanbul'a gelmesine müsaade edildi. Naimâ'nın menfa yoldaşı Hama'lı Ali Bey'e gelince, o da Kıbrıs'tan affedilerek Hama'ya gönderildi; fakat ailesi İstanbul'da kaldı. Bunlar Hama'ya gitmek kendileri için müşkül, İstanbul'da ise "ahvalleri diğergün", olduğundan şikâyet ederek Çorlulu Ali Paşa'ya müracaat ettiler. Nihayet, iki sene sonra Ali Bey'in de İstanbul'da ikametine müsaade edildi, Naimâ ile menfa arkadaşının maceraları bu suretle nihayetlendi.

Naimâ'nın idbar ve felâketi çok sürmedi. Prut sefiri Baltacı'nın ikbaline hâtime çekti. Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretinde Naimâ İstanbul'a geldi. Teşrifetçilik mertebesine kadar çıktı, bu memuriyetin varidatı

pek çüz'iydi. Maişeti temin için kalyonlar defterdarlığı da verildi.

Damat Ali Paşa şadrâzam olduğu zaman, Bütün ilim ve kemal erbabı gibi, Naimâ'yı da himaye etti. Üçüncü Ahmet devrinin ricali arasında fazlı ve kemale temeyyüz etti. Samilerin, Nedimlerin, Raşitlerin, Seyid Vebilerin meclisinde Naimâ da büyük bir mevki işgal ediyordu.

Naimâ, Damat Ali Paşa'ya tamamile intisap etti. Bu intisabı bilâhare fe âketini mucip oldu. Ali Paşa'nın kethüdası Köse İbrahim Ağa, Naimâ'yı bir türlü çekemezdi. Müverrihin ikbaline haset eder, Paşa'nın gözünden düşürmek için daima fırsat beklerdi. Nihayet emeline muvaffak oldu. Tarihinin her satırında devlet erkânına müdarayı, " hıfzı lisan „,ı tavsiye eden Naimâ'ya Ali Paşa aleyhinde tecavüzler isnat etti. O sırada Ali Paşa Mora seferine hazırlanıyordu. Köse İbrahim Ağa, Naimâ'nın seferde muvaffak olunamayacağından bahsettiğini ileri sürdü. Ali Paşa'nın bu mütalâadan canı sıkıldı. Naimâ'yı muhasebecilikten silâhtar kitabetine indirdi. Yerine Raşid'i vak'a nüvis nasbetti. Talisiz müverrihi Mora seferine birlikte götürdü. Seferde parlak zaferler kazandı. Dönüşte Naimâ'yı İstanbul'a getirmedi. Mora'da Defteremaneti vekâletile bıraktı. Naimâ bu idbardan dilhun oldu. Esasen yaşı da ilerlemişti. Patras'ta, eski Türk Balya Badra'sında, melûl ve müteessir yaşadı. Nihayet altmış üç yaşında olduğu halde, eski ikbal ve saadet demlerinden mahrum, vefat

etti (1712). Patras'ta " Müslimîn mekabirine gö-
müldü (1).

Naimâ, vak'anüvisler içinde fazıl ve irfanile, yaz-
dığı devrin içtimâî hayatını ve ricalinin tabiatlerini
tasvirdeki maharetile bilhassa temyyüz etmiştir. Hiçbir
türk müverrihi, şahısları tasvirde, Naimâ derecesinde
iktidar gösterememiştir.

Naimâ'nın başlıca mahazleri: Şarihülmenarzade,
Vecihi, Maan Oğlu Mir Hüseyin, Hasan Beyzade, Kâtip
Çelebi, Kara Çelebizade, Mehmet Halife, Tevkii Ab-
durrahman Paşa ve daha sair müverrihlerdir. 1065 se-
nesine kadar olan vekayii Kâtip Çelebi'den hemen ay-
nen tarihine dercetmiştir. Eseri, okuduğu kitapların bir
nevi cem ve telifından ibarettir. Mahazlerinden ba-
zılarında yazılan mühim hadiseleri, ezcümle Kösem
Sultan vak'asını ihtisar etmesi büyük bir noksandır.
Bununla beraber, müverrihin kendisine has, ve müsteh-
ziyane bir üslûpla topladığı tasvirler enfestir, taklidi
gayrikabildir.

Naimâ, tarih ilmine vâkıfı. Arapca birçok müelle-
fatı gözden geçirmişti. Tarih usulü hakkındaki fikri,
tarihi tarifi, zamanına nispetle büyük bir vukuf eserine
delâlet eder.

[1] Osmanlı tarih ve müverrihleri, S 44—«Naimâ Efendi'nin
Balya Badra'da cami hatiresinde sengi mezarı kafesi destar ile
meşhudum ve baş muhasebe mansıbından mazulen Mora mü-
bayaacısı İken vefat ettiği taşında muharrer idüğü manzurum
olmuştur, Faik—Hasibi Üsküdari, Vefeyati Ekâbiri İslâmiyye.

Naimâ'nın nazarında her mes'ele tarihle hallolunurdu. Tarih, onun nazarında, her ilmin fevkinde idi.

Naimâ, tarih usulüne riayet ederdi. Onun fikrinde, müverrihin birçok evsafı vardır. Bu evsafı haiz olmadan tarih yazmak mümkün değildir. Bir müverrih ez-cümle şu noktalara dikkat etmelidir :

1. Sadıkulkavil olup ekavîli batıla ve hikâyâtı za-yife yazmıya. Bir hususun hakikatine vâkıf değil ise muttalli olanlardan tefahhus idüb teyakkun hâsıl idtiği mevaddı yaza;

2. Elsinei nâsta şüyu bulan eracife iltifat itmeyüb vekayiın mahüvelvakını bilen ricalin mutemed ve mev-suk akvaline rağbet eylive. Zira nice ümurun keyfiyyeti şüyu ve sebebi suduru erbabına malûm iken ukulü sahife eshabı tasavvurâtı zaifelerine mebni manalar vi-rüb galât veyahut hiç aslı yok sözler işaa iderler. Bey-nel'avam şüyu bulmuş bu makule türehhatı gerçek zan-nidüb tefakkut eylemeden nakil idüb yazarlar her asırda kati çok bulunur.

3. Zapt olunacak umur havadisi kevnienin ne kıs-mundan ise yalnız nakil ve hikâyeti ile iktifa itmeyüb kıssadan hisse alınacak köşelerde dekayıkı nafia derc eyliye.

Naimâ, bu suretle, dokuz madde üzerine beyanı mütaleat ediyor. Naimâ'nın fikrinde, bir müverrih munsif olmalıdır. İbarelerini gayet açık yazmalıdır. " Muğlâk ıslâhatı terk idüb sühuleti kıraati mümkün tabirat ihtiyar ile kamusa muhtaç lûgati münşiyane tetabüü izafat ve istilahat tarihe yakışmaz ". Vekayii lâtif hikâyeler ve manzumelerle süslemelidir. Müverrih ilmi nücuma

vakıf ise “Fevaili ecramı ulviyyenin ki, aâzu’ mühüm müdebbirâtı emir itlak iderler, kavabili ecdamı şüfliyyede zuhur iden tesiratını ve hey’eti içtimaiyei devletde mütebeyyin olan halâtını tefek kud,, etmelidir. . . .

Naimâ, tarihini mükemmel bir hale getirmek için çalışır, vekayii bizzat görenlerin malûmatına da müracaat ederdi. Bu surele müracaat ettiği zatlerden biri de Maan Oğlu Hüseyin Bey’di. Maan Oğlu Dördüncü Murat devri ricalindendi. Has odada yetişmiş, sır kâtipliği Hazinei âmire kethüdalığı etmiş, Köprülü Mehmet Paşa zamanında elçilikle Hindistan’a gitmişti. Hüseyin Bey, Naimâ zamanında el’an yaşıyordu. Naimâ’ya fevkalâde iltifat eyler, ilim ve kemali ve görgüsile müverrihin malûmatını arttırmaya çalışırdı. Muhazarata mütaallık *Temyiz* namile telif ettiği eserin birkaç nüshasını Naimây’a yazdırmış, Amucazade Hüseyin Paşa’ya takdim eylemişti. Naimâ, Maan Oğlu ile daima görüşür, gördüğü devirlerde geçen vekayii onun lisanından kayıt eylerdi. Hattâ bu tetkikatını kendi de itiraf ediyor, tarihinin bir yerinde: “Pirliği halinde muharriri tarih fakir ile görüşüb meclisi şerefrehinlerine mahrem ve karın olmak müyesser olmuştu. Hattâ asrı İbrahim Han ve Mehmed Hanide sünuh iden vakayiin ekserini müşarünileyhin lisanmdan sıbhati üzere istima ye zabt ve bu tarihe derç eyle dim ki mahallerinde zikrolunsa gerekdir ,, diyor.

Naimâ, kütüphaneleri tetkik eder, en ziyade müellif hatlarına ehemmiyet verirdi. Tetkikatı esnasında tesadüf ettiği arapça nadir nushaları türkçeye tercüme etmek, onlardan vatandaşlarını da müstefit eylemek için

kalben büyük bir arzu duyardı. Naimâ'nın türkçeye tercüme edilmesini en muvafık gördüğü bir eser de, Ebünneceb'in "Tedbiri memlekete ve esrarı saltanata müteallik,, yazdığı risale idi. Selâhaddini Eyyubî'ye takdim edilen bu risaleyi Yavuz Sultan Selim daima okur, İdrisi Bitlisî ile münderecatına dair mübahasatta bulunurdu. Naimâ bu risalenin İdrisi Bitlisî tarafından istinsah edilen nüshasını okumuştı. Nushai aslıyenin de Hazinei Âmireden olmasına ihtimal veriyordu. Maksadı, eseri türkçeye tercüme eylemekti.

Naimâ, tarihin felsefesine de ehemmiyet verirdi. Eserinin mukaddimesinde, İbni Haldun esasına nazaran, hükûmet idaresinden, içtimaî hayattan bahseylemiştir. Fakat Umumî Tarih hakkındaki malûmatı sırf şarka mahsustur.

Naimâ, maddiyata en ziyade inanan müverrihlerdendir. Onun nazarında ahlâkın kaidesi, zamana uymaktır. Eserinin ekser noktalarında zayıçeye itikat eden müverrih, idarei umurda daima oluruna gitmek, müdara etmek taraftarıdır. Fartı istikamet onun nazarında ekseriya mucibi felâkettir.

"Hafi olmya ki her asırda istikamet satub cümhura muhalefet iden, hususâ vüzeraya ve nafizülukavil vükelâya karşı koyanlar mansıbından mahrum ve mahzun ve melûl olagelmişdir. Böyle ümuru müşkilede hüsnü tedbir ile muamele ve, hilei hakimane ile çare sazlık mümkün iken izharı salâbet idüb istikamet izhar ve azlini ihtiyar itmekde eğerçi nik nam tahsili mutesavverdir, lâkin nice mahzurat ve mahzuratı müstelzim olduğu emri mukarrerdir,,.

Bununla beraber, Naimâ kadar vüzera ahvalini bîtarafane tasvir eden müverrih yoktur.

On yedinci sair ricali, bütün simaları, tabiatleri, ahlâksızlıkları, faziletleri ve mansıp kavgaları ile Naimâ tarihinde mufassalan mukayyettir. Sultan İbrahim devrinin samur merakı, asrın en müthis ve en kanlı ihtilâlleri Naimâ'nın san'atkâr kalemile öyle canlı bir surette tasvir edilmiştir ki, tarihinin bu nefis sahifeleri okunduğu zaman insan o asırda yaşıyorum zanneder. Bütün vüzera, divanı hümuyun, saray meclisleri, ulûfe kavgaları bir panorama gibi, insanın gözleri önünde bütün hakikatile tecessüm eder.

Türkiye'ye ait tarihler içinde Naimâ'nın eseri yektadır. On yedinci asrın içtimâî hayatını ve zihniyetini anlamak için kıymetli bir vesikadır. Naimâ Tarihini eslâf ta pek takdir ederdi. Hekim Oğlu Ali Paşa, sadareti esnasında, bütün tarih kitaplarını bastırmak istedi. "Tulûu kevkebi rahşanı selâtini âli Osmandan bu vakte gelince vekayii â'sarı devleti ebed peyvend ve menakıb ve sergüzeşti selâtini şevketmendi ihtiva birle riştei te'lîfe çekilen cevahiri kütübü mebsutai malâ kelâm ın ihya edilmesini İbrahim Müteferrika'ya emretti. O sıralarda İbrahim Müteferrika'nın matbaası faal bir surette çalışıyor, ilmî eserler kâmilen basılıyordu. İbrahim Müteferrika "tevarihi âleme teberrüken ve teyem-münen sername kılınan Naimâ Tarihi,,ni iki cilt üzerine beşer yüz nusha bastı. (1733). Baş tarafına uzun bir mukaddime yazdı. O sıralarda basılan Naimâ tarihi 1591 senesinden 1659 senesi evasıtına kadar vekayii ihtiva ediyordu.

Naimâ, Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın son senelerini, Üçüncü Süleyman, İkinci Ahmet, İkinci Mustafa ve Üçüncü Ahmet devirlerini idrak etti. Viyana felâketlerinin safahatını, Avusturya hezimetlerini gördü. Devletin duçar olduğu musibetler, müsebbiplerine karşı dimağında adavet ve nefret hisleri uyandırdı. Naimâ, ulemanın bu felâketlerde büyük dahli olduğunu biliyordu. Bu sebepten, tarihine ulema ile devlet erkânı hakkında bitarafane ve canlı tasvirler sıkıştırmış, hükûmet ricalinin hususî hayatını ve saray ihtilâllerini bütün fecaatle tarife itina eylemiştir.

Naimâ'dan
SEÇİLMİŞ PARÇALAR

1. Sultan İbrahim'in Cülûsu

Kapu Ağası, Şehzade Sultan İbrahim Han olduğu mahalle varub: «Şehzadem başınız sağ olsun. Biraderi sa'dahteriniz Sultan Murad daribekaya gitdi. Tahtı saltanat sizindir, buyrun didikde».Sultan İbrahim biraderlerinin niye uğradıkların görüb Sultan Murad'ın havfile kalbi mer'ub olmagın: «Siz bana mekir ve âl idersiz. Bana taht ve saltanat gerekmez. Karındaşım sağ olsun. Benden ne istersiz?» deyu eşeddi imtina idüb bu kelâmı hileye hamlidüb itimad itmédi. Valide Sultan kendüsi gelüb : «Arşlanım, başın sağ olsun. Gel çık!» didikde yine teallül itdi. Hezar yemin itdiler. İtimad itmeyüb taşra çıkmadı. Hele Kapu Ağası ve Valide koltuğuna girüb: «Kendiniz varın, nazar eylen.»deyu hâh ve nahâh taşra getürdiler. Sultan Murad'ın savlet ve mehabeti malûmu idi. Anınçün Şehzade Hazretleri itimad itmiyüb imtina iderek ve temennü ve teberra göstererek taşra geldi. Çün dahili sarayda vaki Timurkapu'dan geçmeğe muhtac idiler, Kapu Ağası gördiki Veziriâzam Timur-

kapu'da kıyam itmiş, tiz haber gönderdi, sahibi devlet taşra buyursunlar ki Şehzade Hazretleri kendüyi Bostancıbaşı zan idüb mer'ub olmıyalar. «Zira bu mahalle Bostancıbaşidan gayri mültehi (1)kimesne gelmez.» didi. Vezir taşra gidüb padişahı cennetmekânın meyyiti olan oda kapusunda mutarassıd oldu. Sultan İbrahim'i ol odaya getürdiler : « Lalan budur, Padişahım» deyu tarif itdiklerinde Sadrıâzam dahi yer öpüb taziyet ve tehniyet ile kıyam eyledi Henüz:«Hile ve âl idersiz» deyu istinkâf iderdi. Hudam ise kasemler idüb: « Hak tealâ ol yerde yatdıkça size ömür vire.Taht ve saltanat mübarek olsun.» dirler idi. Hele meyyit üzerine vardılar, buyurdular, yüzün açdılar. Gördiler ki eyyamı ömrü biraderi şîr-savlet tamam olmuş. Nergisleri pejmürde ve endamı nazentnleri efsürde ve ol âlemlere : «Benim» diyen şehriyarı Sikender vekar hükmü ikdarı meleki cebbar ile mürde olmuş. Emreyledi, yüzün örtediler. Dönüb taht odasına teveccüh idüb kapudan yine giru dönüb bir dahi açdırub tekrar mülâhaza ve im'an ile nazar salub müteyakkın ve mutmein olub önünce şem'i kâfurî ve bunca havas ve mukarrebîn ve Veziriâzam ve Kapu Ağası bilmaiyye taht odasına girüb « Bismillâh Padişahım» didiler, ve Hazreti Ömer radiyalahü anhin kendi mübarek elleri ile sardıkları meşhur olan ammameleri ki ilâ el'an teberrüken dururdu, getürdiler. Mübarek başın açub ammameyi giydi ve giyerken el kaldırub: « Elhamdü lillâh ya Rab ki bencileyin abdi zaifi bu makama lâyıık gördü.» didi-

(1) Sakallı

ler. Andan Vezir koltuğuna girüb eymeni evkatda tahtı saltanata cülûs buyurdular. Tahtı üzre dahi bu minval üzre hamdü şükridüb: «Ya Rab, eyyamımda ümmeti Muhammedi hoşhal eyle. Ve biribirimizden hoşnud eyle. » deyu bu lâfızla hayır dualar idüb cümle huzzar «Âmin!» didiler. Ol şeb müfti ve kuzatı asakir ve rüesayi leşkere bizzat hattı hümayunlar perakende idüb «İnşaallahü tealâ yarın mübarek hamîs günü ki sadisi aşeri şevvaldir, cülûsu hümayunum vaki olmuşdur. Biat için Divanı Hümayuna gelesiz » deyu tenbih buyurmuşlar.

(Naimâ Tarîhî, c III, s 450)

2. Dördüncü Murad

Sulttan Murad Han bin tarihinden sonra gelen padişahların a'zamı idi. Müddeti ömürleri yirmi dokuz sene ve zamanı saltanatı yedi sale irişdi. Cülûsu Hümayunlarından bin kırk iki senesine gelince sairleri gibi hareket buyurulub on sene kadar zemandan sonra teyakkuz gelüb ukalâ ve müdebbirîne mukarenet ile ahvali âleme mütenebbih olub bazı mertebe kendülere vukuf ve ittıla hasıl olmuş idi. Tıgı siyasetle serkeşleri korkıdub zimamı devleti kefi kifayetlerine alub yedi sene kadar zaman keyfemayeşâ tasarruf eyledi. Nihayet ekseri umurda ecdadı kanununa itibar itmeyüb muktezayi tabiatlerine göre kendüler ihtira iderler idi. Gerçi eshabı zulmü fesadı ve zor-

balari katletmekte yedi tûlâ gösterüb halkı ifrat üzere korkıdub haddinden ziyade tecavüze kimesnede kudret komamışlardı. Lâkin kendüleri her hususu adlü şer' ve kanun üzere görmezlerdi. Ve sefki dimada ifratları kasrı ömre bais olub devleti aliyyeye hizmet zamanında âhirete gitdiler. Kendüleri tazeliğinde evrenk nişîni hakanî olub hevaü heves zimamı ihtiyarı elden alub suikarîn imdadile rütbelerine lâyük olmıyan nice umura masdar oldular. Sohbetlerinde ehli kemal olsa, selef padişahlarını unutturırlardı. Beincümler zamanımızda anlar kadar bir padişahı âlicah görülmedi. Kuvveti yed ve şiddeti batışda yegâne ve istimali silâh ve âlâtı darbu harbde müfredi zeman e idi. Musa Paşa'dan menkuldür ki Haremi Hümayunda silâhdarlıkları hizmetinde iken nice defa: « Gel silâhdar! » diyüb sağ ellerile kuşağından kaldırub silâhdar dahi bir cesim ve azîm pehlivan yiğit iken bir ellerile başları üzerinde tutub Hasodayı devir iderlerdi. Nice refeylerlerse yine öyle indirüb kollarına fütur gelmezdi. Ve ok ve harbe ve cirid ile birkaç kalkanı delmek ve bir darbdan merkebi iki bölmek ve iki yüz vakıyye gürzü girani sallamak gibi zuraver hünerleri makduru beşer olmadan ziyadedir. Eski Saray'dan atdıkları cirid Sultan Bayezidi Veli camii minaresi dibine düşüb Haleb kalasından atdıkları hendeki geçüb Saraçhane üzerine düşdü: İkisine de nişan dikilüb tarih yazdılar. Ve Musul'da Hind elçisi fil kulağından gergedan postu kaplanmış bir siper getürüb ok ve tüfenk fındığı kâr eylemez itikadile laf urmuş idi. Karşlarına getürüb

evvelâ bir hişt zerk idüb tarafı ahare güzar eyledi. Saniyen zıhı kemanı kebanîden bir hadenki mücellâ peykâna küşad virdiler. Ol dahi bitereddüd geçti. Badehu siperi mezburu filori ile doldırub elçiye gönderdiler.

(Naimâ Tarihi, c III, s 453).

3. Sultan İbrahim ve Kadınlar

Sabıkan merhum Sultan Murad Han zamanında olan tüvana şehzadeler idam olunub saltanatı devleti aliyye Sultan İbrahim Han Hazretlerine münhasır olub anların sulbünden şehzadeler gelmek elzem ve ehemmi mühimmatı beni nev'i Âdemdir deyu erkânı devlet ve âyanı saltanat hîni cülûsda birer hesna cariye gönderüb Padişah Hazretlerin tevalüd ve tenasül semtine tergib itdiler. Zümrei nisvan dahi matlûbları olan vech üzre ol hususa ikbali gördüklerinde fürce bulub zamanı medid şedayidi muzıkyı mahbesden henüz reha bulan sadedil şehriyari şivekârlık ile şikâfı amikulka'rı hevaü lezzete düşürüb zendostluk fenninin mesaili garîbesin talim itdiler. Giderek padişahı âlicah nisvan ile ülfete melûf olub ekser umurdan ol nakısatül akılların sevk ve tahsin itdikleri vadilere sülûk itdiler. Gerçi bu behane ile birkaç şehzade vücude gelüb bir mikdar halkın yüzü güldü. Lâkin müdahale ve istilâyi zenan ile mizacı nizam muhtel olub didei devlet elemnden ağlamağa başladı. Beş altı hasekinin senevî

haslarından yüz bin guruş hasıl olduğundan maada tevabi ve levahik ve sair erbabı israfın içerude ve taşrada kesreti itlâf ve israfından Hazinei Âmire varidatına küllî kesir tarî olub kul mevacibi virilmekde azîm üsret çekilüb bazı esnafa ulûfeleri kilet üzre virilüb ekseri erbabı vezayif mutadı kadim üzre vazife almakdan mahrum kaldılar. Ekser hidemat ve menasib nisvan şefaatile içeruden virilüb taşra dahi zaruret behanesile cümle menasıbı ilmiyye ve seyfiyyeyi beyi menyezid ile âşikâre fûruht ider oldular. Kesreti tebdilâtdan mütesellim ve naib halef selef, selef halefe yollarda ulak misal musadefeye başlıyub rişvet ile mansıb alanlar virdiği akçeyi hâsil itmezden evvel mansıb bir ahare beyi olunurdu. Güzide sancaklar ve mahsuldar eyaletler kimi musahib ve nedim olanlara ve kimi dahi hasekilere ve kethüdalarına tevcih ve taksim olunmağla kadimül eyyamdan mutasarrıfı eyalet olan emekdarlar ve ümerayi namdarlar etraf ve cevanibde müstagrakı düyun, han köselerinde ve viran saraylarda aşâülleyeye muhtac, fakir ve zebun (Beyit)

Emirani sancak bihükümü zeman
Dilenci alemdara döndü heman

Mısradaki olmuşlar idi. Reaya payimal ve hazine berbad olub Âsitane'de menasıb ve mesalih zımnında alınan rişvetden gayri paşalara ve beğlere mansıblarında nice dürlü tekâlif biribirin teakub idüb âlemin ihtilâli göründü. Ve cüz'î behane ile Mısır ve Bağdad ve sair bilâda ulaklar gidüb menzil cevri bir

tarafdan kariyeleri harabe virdi. Hâsılı Âsitane'de ve taşrada her gün zuhur iden tekâlifi gûnagûndan âlâ ve edna ciğerhun olmuşlar idi.

4. Şekerpare Hatun

Musahibelerden Şekerpare Hatun nice mesalihlere karışub etba' ve levahikı yedile rişvetler alub haddini tecavüz itdiği için sair muahibe ile zıd düşüb Valide Sultan Hazretlerle (1) beyinlerinde muhavere ve münakaşa sebkat itmeğin hattâ Mehdi Ulyâ Hazretleri mezbureyi darabatı dirrei (2) tedib ile tazir itdiği şayi olmuş idi. Giderek ahvali sem'i padişahîye ilka olunmagın yevmi mezburda menziline ahiz ve bir kayığa konub Sakız'a nefyolundu. Haleb'den mazul Hasan Paşa halilesi Ebekızı Hâmide Hatun ekser mezbure ile sohbet itmekle ol mahalde sarayında bulunub ol dahi nefyolunmak ferman buyruldu. Amma Hâmide Hatun'un bir arife cariyesi: « Hamide hatun benim. » deyu haber virmeğın anı Hâmide sanub bu tariyke kurtulmuş. Baade zamanın malûm olub cariyeye âlemde bir nam kodu. Ve Şekerpare'nin malî musadere ferman olunub tevabileri Sebzeçi Süleyman ve Dede nam iki herifden badelâhiz istifsar olundu. Bu iki şahıs ki mezburenin kuvvetu şanile vafir mal cem idüb Karum asır olmuşlar idi. Valide Sultan'ın yaptırdığı handa bir odada on altı sanduk ki cevahir ve zerü sîm ile

(1) Kösem Sultan.

(2) Kırbaç.

malâmal idi. Miftahların Sebzeci teslim idüb sandukları huzuru Hümayuna getürdiler. Cümlesi Şekerpere'nin mührile. Açdıklarında herbiri lebberleb cevahir ve incü ile memlû. Sairinde altun ve riyal ve zikıymet tılâkâr Hind yadigârları ve sair tuhfü zikıymet topdolu. Padişah bu şeyleri gördükçe: «Hay kâfir, bana akşam etmek alacak akçem yokdur deyu yemin iderdi. Bak neleri çıkdı. Hep benim malimdir» deyu buyurmuşlar. Ve menzili kebs oldukda bir beyaz, bir sarı zerbaft kaplu kürk ve bir kaç nimten kürkleri bulunub ikiyüz yorgan ki biri inculi, ikisi zerduz. Sairi envai akmişeden idi. Sair zikıymet şeyleri dahi vâfir idi. Nakid ikiyüz kise çıkdı dirler. Bir kaç gündən sonra Şekerpere kethüdası mezbur Sebzeci didikleri ki İspanakcı başı damadı İbrahim Çelebi dirler idi, boynu urulub Ak-saray çarşısına ilka olundu. Ve Süleyman Dedeyi dahi gice ile boğub nabud itdiler. Şekerpere Hatun'u Koc Bey Oğlu Pehlivan Ahmed Ağa nam bir mübaşir ile İbrim'e nefyi itmişler imiş. Ahmed Ağa naklidermiş ki Şekerpere gafilen ahiz ve nefiy olunmağla yanına harçlık alamıyub yolda zaruretini mübaşir Ağaya izhar itdikde Pehlivan dahi altı yüz akçe vermiş. Bi ihtiyar Pehlivan'ın damenin bus itdikde ikisine dahi bügâ gelüb ağlamışlar. Hududı Mısır'a vardıklarında Haydar Ağazade Mehmed Paşa rast gelüb mezbureye üç yüz altun ve Mısır'a vardıkda bilfiil Mısır valisi Küçük Emir Paşa beş yüz guruş harçlık virüb mübaşiri İbrim'e götürüb gelmiş deyu müverrih nakl ider.

(Naimâ tarihi, e IV, s 238)

5. Sultan İbrahim'in hal'i

Aazımı devlet bilittifak Sultan İbrahim olduğu mahalle teveccüh itdiler. Silâhdar ve Çukadar Ağa Bostancıbaşı cümlesinin önüne düşüb teeddüb ile varub : «Padişahım, ulema ve âyan reyleri üzre içerye buyurun! » didiler. Allahü ekber. Sultan İbrahim Han âvâzı bülend ile feryada başlıyub : « Bire hâinler, bire filânlar, bu ne asıl işdir? Ben her birinize ihsanlar itmedim mi? Şimdi hevanıza tâbi olmadığım için beni kaldırmak tedarikin itdiniz. Ben Padişah değil miyim? Bu ne dimekdir?» deyu refi savt ile muhacce (1) ye başladı. Kara Celebizade Abdülaziz Efendi meclisde fuzulluğa cür'et idüb hürmeti mülûkaneye mugayir çok söz söyledi: « Hayır, Padişah değilsin. Ümürü şer'iyye ve diniyyeye ademi tekayyüd ile cihanı harabe virdin. Ve evkatınızı lehvü gaflet ile geçirüb rişveti fâş ve zalemeyi âleme musallat ve beytûlmali itlâf ve israf itdiniz.» diyüb vicahen ol kadar takriat (2) itmiş ki âlem hayran oldu. Müverrih der ki: « Bahayî Efendi Hazretleri'nin ağzından işitdim. Dimiş ki « Ben Sultan İbrahim Han Hazretlerinin ihsandidesi olmağla hicabımdan cümle kadiaskerlerin maverasında gizlenüb gâhice görünmekden haya iderdim ki şayed gözü rast gelüb niamı sabıkasın ta'dad ve tefri eyliye. Hele biham-

(1) Dava iddiası.

(2) Serzenis

dillâh kesret arasında beni seçmiyüb asla hitab itmedi. Ve hergâh ki izzü saltanatla muhacce iderdi, Müfti ve Aziz Efendi ve Muslihüddin Ağa ve Bektaş Ağa cevab virüb mülzem oldukca lisanı kelâmı canibi ahare atfidüb bir yüzden dahi bahsü muhacceye şüru' iderdi. Ve ekseri sözü : « Ben Padişah değil miyim ? Bu ne dımekdir ? » dirdi. Enderun Ağaları : « Evet Padişahsız, ve sana kemlik olmaz, varub bir kaç eyyam huzur ve istirahat eylen. Yine devleti sıyanet tedbirinden ulema ve sair kulların şefkaten bu tedariki görmüşlerdir » didiler. Mütehevvirane gazaba gelüb : « Ben niçün tahtımdan kalkarım ? » didi. Aziz Efendi tekrar cevaba tesaddi idüb : « Bu taht kuud iden ecdadı izamının tarykına sülûk itmediğin için lâyıkı taht değilsin. Küffar Bosna'ya müstevli oldu. Seksan pare kalyon hâlâ Boğazı sed idüb cenk tedir. Senin haberin yok. Gaflete müstağrak olub iltizamı mâlâyelzem hususlara itlâfı hazine idersin » didikde Sultan İbrahim cevab virüb : « Yalan söylersin. Küffar Bosna'yı almadı. Ve kullarım Zadra'yı fethetti. Ve küffar gemileri Boğaz'dan çokdan gitdiler. Ancak siz garazınızı temşiyet için umurı mazıyyeyi zikridersiz,, didikde tekrar Aziz Efendi söze gelüb : « İşte Vezir ve Müfti ve Kadıaskerlerini tekzib ve seni aldayan vacibülkatil koşamed gûyların sözüne itimad itdiğin için âlem bu şekile girdi. Heman kalkmak gereksin » deyu refi perde idüb cür'et ile söylemeğe başladılar. Yine muhacceye âgâz idüb : « Siz yalan söylersiz. Beni kaldırub, elile yere işaret idüb, şu kadar oğlançığı

padişah mı ideriz ? Olkadar oğlancığın saltanatı nice caiz olur ? İmdi malûm oldu ki bu kocayı Padişah itseniz gerkdir » deyu veziriâzam Sofu Mehmed Paşa'ya işaret eyledi : « Vezir, Padişah olur mu ? Bu oğlancık benim oğlum değil midir ? » didi. Yine Aziz Efendi ileru atılıb : « Sen hazineyi itlâf ve envai israfla nakısatül akıl sözüne uyub rişveti fâş itmekle ihtilâli nizamına sebep olub katli rical ve musadarai emval itmekle halka muzırsın. Ve kabili talim ve ıslah olmamağla lâyıkı taht değilsin. „ Ve dahi nice söz söylemiş ki bu mahalle yazılmıyub teeddüben terk olunmuşdur. « Bu sebeblerden sen Padişah olamazsın. Ve hilâfetin şer'i değildir. Amma şehzade talim kabul ider. Vezir temşiyeti ümur itmekle şer'i şerif icra olunur.„ deyu cevab virdiler. Çün her kelâma cevab virilüb ilzam olundu, dönüb tadadı hukuku niam ile tahcil ve tenkil semtine zâhib olub Yeniçeri Ağasına bakub mededahlık tarzından : « Baka bire! Ben seni Yeniçeri Ağası itmedim mi? Böyle vakitte sen de bana hıyanet mi idersin? » Didikde Ağa cevap virüb : « Padişahım, senin kulunum ve çırağımım. Amma benim elimde ne vardır ? Cümle halk bu hususda ittifak itdiler. Ben cümleye muhalefete kadir değilim. Tarafı hilâfta olsam belki beni izale iderler. Bu kulunun tarafdarlığından ne faide vardır ? » didi. Andan dönüb Şeyhülislâma bakub : « Bire Abdürrahim ! Ben seni müfti itmedim mi ? Şimdi sen bana kasdidersin? » didikde Müfti cevap virüb : « Hayır, beni sen müfti itmedin, Allah eyledi : » didikde ziyade müteellim olub iki ellerin âsümana

tutub: « İllâhi, ben bunları sana şaldım. Sen bu zâlim ve gaddarların hakkından gel. Cümlesi ittifakla benim üzerime huruc itdiler.» deyu kemali hüznü inkisar ile beddua eyledi. Mahasalı kelâm bu gûne sual cevab uzayub Silâhdar ve Çukadar Ağa kol-fuğuna girüb: «Hele Padişahın, def'i niza' için şimdilik buyurun.» diyüb yerinden iki adım gidüb üçüncü hatvede durub yine bir alay muhacce ve bahsidüb anlar cevabın virüb yine bir iki adım gidüb yine bahsü cidal iderek bilâhare inkisar gösterüb elin eline sürüb: « Hoş imdi. Başımda yazılan bu imiş. Emir Allahın !» diyüb gitdi. Ta ki mahbes kapısına vardılar, bir kârgir odanın timur penceresinden taam sahanı girecek kadar kesüb sair pencerelerin ve camların divar yapmışlar idi, kapısı önüne vardıkda: « E!hamdülillâh. Bir cemaatin başı oldum. „ didi. Yani şimdensonra gelecek selâtinin cediti benim dimeyi iş'ar eyledi. İki cariyeye ve malzeme her ne ise ol oda içine konub hazırlanmış idi. Heman devletlûyi içeri idüb timur kapusunun çeküb bir kebir kafli hadid asub filhal kurşun eridüb kafılın içine akıdub döndiler. Ve münadiler nida idüb şehir kapuları ve dekâkîn ve esvak açılmak tenbih olundu. Bahayî Efendi dir idi ki: «Heman hayyen defnolundu. Zira bir magsel ve bir mistirah ve bir ocağı müştamil iki mütelâsık beyt idi ki bir küçük bacası gök yüzüne bakar ve bir pençeresi iki taam sahanı sığacak kadar yeri kesilüb önünde dehliz divanı ancak görünürdü, dahi âlem görünmezdi. Ve Padişahı merhumun lûtfu ihsanını gördiğimize binaen habshaneye gir-

dikde bana bir mertebe hüznü azîm tari oldu ki biihtiyar bûgâ eyliyüb destimal ile eşki çeşmimi ağyardan setriderdim.» deyu nakliderdi. İrtesi ahad günü Padişahı mahlû boşanmış deyu bir âvâze çıkub yine cümle dekâkin kapanub halka gulgule düşdü. Meğer Valide Sultan (1) haber gönderüb: “Mahbesi bir hoşca sed ve istihkâm itsünler.» demekle haşyet düşüb Veziriâzam ve Müfti Efendi ve sair vüzera ve ulema ile Saray’a varub mimar getürdüb mahbesin kapusu ve taam virecek sûrahdan maada pencerelerin kireç ve horasan ile muhkem yapub istihkâm virüb dağıldılar.

(Naimâ Tarihi, c.IV, s. 326)

6. Sultan İbrahim’in katli

Çün Padişahı rub’u meskûn habs haneye konub babü şebaki yapıldı, gice ve gündüz feryad ve zarilik idüb girye ve enîn sadasın işiden Enderun halkı matem idüb sabıkan işü işrete melûf olanlar bu musibeti cangüdazı gördükde tahammül idemiyüb mabeyinlerinde derdleşüb: « Bu ne dimekdir ? Bir Padişahı zîşanı göz göre tahtından indirüb diri mezara kodular, bir masumu tahta geçürdiler. Bunun nimetine müstağrak olub şimdi feryad ve figanın işitmekden bize ölmek yekdir. Heman ittifak idüb taşra çıkarub cülûs itdirmek tedarikin görelim.,» deyu güftügûya başladıklarından gayri taşra Sipah taifesi

(1) Kösem Sultan

dahi hal'i Sultana itiraza müteallik kelimat söyleşdikleri vükelâyı devletin malûmu oldukda, âyân ve erkânın kalbine havf müstevli olub madamki Padişahı mahlû hayatdadır, nizamı âlem müyesser olmayub hükkâm bîmi candan halâs bulmak ihtimali yokdur. Zararı ândan zararı hâs tercih olunagelmışdir deyu eshabı hallü akid bir yere gelüb Ağalar marifetile izalesi hususunu imzaya âzim oldular. Ve menasıbı ilmiyye ve seyfiyyeyi ehline virmeyüb rişveştle naehle-tevcih itmekle nizamı âleme hanel viren Padişahın hal'ü izalesi caiz olur mu? deyu istifta ve: Olur deyu imza itdiklerinden sonra kalkub Müfti Abdürrahim Efendi ve Sardriâzam Sofu Mehmed Paşa ve Kadıaskerler ve Yeniçeri Ağası ve Murad Ağa ve Kara Çavuş cemiiyet ile Saray'a varub mahı recebin yirmi sekizinci selsa günü ve ağustosun sekizinci günü idi ki padişahı mahlûun izalesine mübaşeret itdiler. Cümhur bu niyyet ile Saray'a vardıklarında iç halkı taraf taraf kaçub kimesne el urmıyub: Maa-zallah deyu girizan oldular. Habs hanenin kapusını Vezir ve Müfti hizmetkârları yıkub huddamı Saray'dan kimesne yaklaştı. Sultan İbrahim ise feryad ve ızıraba âgaz idüb: « Benim nanü nimetim yiyenlerden bana rahmider kimesne yok mudur? Beni gözgöre bu zalimler katil ideyorlar. Aman! deyu sayha itdikce huddamı Saray zârî ağılyub kaçarlardı. Cellâd Kara Ali'yi dahi Vezir getürmüş idi. Ol dahi imtina idüb bir tarafa kaçdı. Bu halet fitne hudusü mertebesine vardıkça Veziriâzam bizzat elinde asâ Kara Ali'yi arayarak taşra çıkub: « Bire, kani şol mel'un?» deyu çağırub.

Kara Ali dahi ağlıyarak Vezirin ayağına dűşűb: Devletli, beni katil eyle. Havfle ra'şeden elim ayağım tutmaz.» deyu mahmum gibi lerzenak olub yalvardıkça vezir asâ ile başına gözüne darbı vecî ile girişűb: «Gel, bire mel'un!» deyu ilhahı şedid itdikden sonra naçar ağlıyarak Hamal Ali nam şakirdi ile iğeru girdiler. Bahayî Efendi nakliler : « Vezir ile Müfti yalnız ikisi cellâdları önüne katub mahbesden iğeru duhul itdiklerinde biz dehlizden nâzır idik. Sultan İbrahim bir gülgűn atlas anteri giymiş. Kırmızı cakşır, mutallâ uçkurları taşra çıkmış. Başında bir kellepuş. Sol elinde Mushafı Şerif. Müftiye hitab idűb: «Baka Abdűrrahim! Yusuf Paşa bana senin için bir fettan dinsizdir. Depele dimiş idi. Seni öldürmedim. Međer sen beni öldürecek imişsin. İşte Kitabullah. Beni ne hükűm ile öldürürsűz, zalimler?» deyu feryad eyledi. Bilâhare cellâdlar girűb kemendi gülűfeşar (1) ile kârın tamam itdiler.» Padişahı şehidin cenazesi Hasoda havlisine çıkub muallim ve İmamı sultanî Şamî Hüseyin Efendi gasil ve badehu nemazın kılıb Ayasofya Kapısı yanında Sultan Mustafa merhumun merkadi cenbinde (2) defnolundu. Küçük ve Büyük oda'nın halifeleri meyyiti padişahî üzre varub mecmerler (3) ile anber ve ödyakub Kur'anı aziműşşan tilâvet itdiler.

7. Yusuf Paşa'nın katli

Veziri müşarűnileyh mazharı enzarı Padişahı cihan ve namzedi Sultan ve serasker ve kapudan olub

(1) Boğaz sıkın.— (2) Yanında — (3) Bohurdan.

Girid seferinde gazâ mühimmin temşiyet ve Hanya kal'esin feth itdikle kefereyi mal ve can ile Venediğ'e gönderüb Kale'yi zabt itmiş idi. Ve tühafı ruzigârdan olmak üzere iki somaki amud Padişaha getürmüş idi. Veziri sabıkın, mukaddema söylediği sözler kalbi padişahîde ukde kalub male müteallik kelimat olmağla hatırından gitmemiş idi. Yusuf Paşa ise nefsinde salih ve mütedeyyin ve afifünnefs olmağla ne kimseden nahak yere celbimal iderdi ve ne ahare havfen ve keremen şey virirdi. Nehhab ve vehhab olan küremayı asrın in'am ve ihsanına melûf olmuş havassı mukarrebîni padişahî ise Yusuf Paşa'dan şey'i kesir ümid idüb bir kalei azîme feth eyledi. Ve yedinden bu kadar bin kise sarfolundu. Mali firavana malik olduğunda şübhe yokdur. Hiç olmazsa bir kaç esir hediyesin alıruz ümidile cümlesi ümmidvarı lûtuft idiler. Amma Yusuf Paşa salâbetü salâh ve istikametle Padişahın lûtfuna mağrur olub bezli mekârim kapusın kimseye feth itmediğinden halk dahi ebvabı muhabbet ve hayır-hahiye sed idüb tarafı hilâfın tutdılar. Ve musahiban ve mukarreban daima Padişa'ha anın etvarın takbih idüb cümle hünerlerin ayıb ve nakıyse olmak üzere zem ve kadhe başladılar. Ve: « A'dayı dini Hanya'dan zinde koyıvirüb cümle mal ve menallerile çıkarub Padişahıma iki taş direk getürdi. Zâhir bu iki taş direk gazaya sarfolunan bu kadar bin kise kıymetli cevahir olmak gerekdir. „ deyu gâh cid gâh hezil yüzünden mizah ve muğazibe ile kalbi padihîyi tahvil ve muhabbetini buğuz ve kerahete tebdil

İtdiler. Bir iki defa bu manâ için serzeniş ve itabı padişahîye mazhar olub yine affolunmuş idi. Amma bedhahlar yine nifakdan hâli ve kalbi padişahîyi keduretten tehi itmezler idi. Amma zilhiccenin yevmi rabii ki ruzi düşünbe idi, Saray'a davet olunub vardıkda : « Elbette İç İlinde olan beğlerbeğiler ile herman git. Var, Girid'i bütün al!» deyu buyurdular. Yusuf Paşa yer öpüb : «Padişahım reayaya kereste safınub hâlâ gemiler yapılmak üzredir. Ve vaktimiz erbaîn esnasıdır. Mevsimi seferi bahir olmadığından kat'ı nazar, olkadar mirimîranlara ol cezirede günca-yiş yokdur. Şimdi gidemem.» didikde Padişah gazaba gelüb derunlarında cayigir olan ukdei sabıkı lisana getirüb : «Sen kendüni bir hizmet mi itdim sanursın. Bu kadar hazineni sarf eyleyüb akıbet bir alay mel'unu katil itmeyüb mal ve menallerile diyarlarına gönderdin» deyu itab buyuruldukda Yusuf Paşa cavabında : “ Eğerçi hazine sarf eyledik amma kelimetullahı îlâ idüb a'dayı seyfi kahrı padişahî ile tezlil ve bir kal'ai azîmeyi memaliki mahrusseye zam eyledim. Eman taleb iden küffarı katliâm ve malların iğtinam bir iş değil idi. Lâkin akıbeti vahim olan nakzı emandan sakındım. Ve her kadir olduğum mertebe uğuru hümayununuzda hizmet itdim. Bir kulunuz dahi varub ben kadar hizmet it-sün.» deyu bibagâne söyledikde gazabı mülûkâne müştred olub : «Ne yebane söyler? Sana var, git, didim. Durma git. Yohsa seni katlilerim» deyu tehdid buyuruldukda kadimden iltifat ve nüvazişe melûf

olmuş devletlû, hassad nifakından kalbi münkesir ve veliyyünniam âzârından müteessir olmağla bî-ihiyar dürüştgüylük idüb: «Şimdi vakti değildir, gidilmez» didikde Bostancıbaşı Hasan Ağa'ya: «Kaldır şunu!» didiler. Yusuf Paşa dahi dilirane: «Herman öldür. Ne durursun!» deyu Bostancıbaşı ile çekilüb gitdi. OI saat katlini ferman itdikde Sadriâzam Salih Paşa ayağına düşüb reca eyledi. Mecal olmayub birkaç defa âdemler gelüb herbirine te'kidi ferman itdiler. Bir saatden ziyade te'hir olunub Veziriâzam Salih Paşa ve Defterdar Musa Paşa harici kasırda gıryan olub hiçbiri tahlise kadir olmayub bilâhare Haseki Ağa gelüb kapucılar kethüdası ile Bostancılar hankına mübaşeret idüb muavedet ve müracaat müfid olmayub ol gazi veziri rehrevi darülkarar idüb, eylediği hizmet mukabelesinde mazharı cezayı sinnimar oldu.

8. Katli Nef'i şair

Nef'i aslında Erzurum kurbinde Hasan Kalesi didikleri mevziden olub İstanbul'a gelüb zümrei küt-tabâ mülhak oldu. Sultan Ahmed Han merhum vaktinde şiir ile şöhret bulub mülûk ve vüzera ve kibar medhinde kasayidi lâtime söyliyüb maruf olmuş idi. Sultan Murad Han Hazretlerine tekarrüb kesb idüb medhinde nice kasayid ve ok ve cirid atdıklarında tarihler söyliyüb hayli mültefet olmuş idi. Lâkin merkum hiciv vadisinde gayet bedzeban olub

asrında olan ekâbire harfendazlık ve ulemayı izam ve vüzerayı kiramın hedmi ırzlarına cesaret idüb meşahîri vaktin ekserini hiciv itmiş idi. Sultan Murad Han Hazretleri meclisi haslarında tarhı tekellüf suretinde letaife mail olmağın gâhice Nef'i'yi getürdüb bazı hicviyyatın istima iderdi. Hattâ bir gün bin otuz dokuz salinde Beşiktaş'da Padişah Sultan Ahmed kasrında Nef'i'nin **Sehamı Kazâ** adlu haci mecmuasına nazar iderken havada ra'dü berk zuhur idüb tahtı hümayun kurbine bir saika düşdükde mecmuayı pareleyüb olmakule türehhata nazardan taib olub te'diben Nef'i'yi oldığı mansıbından azil idüb hicve tövbe virmişler idi. Badehu yine mültefet olub haracmuhasebeciliği mansıbına nail ve kurbü padişaha vâsıl oldu. İltifatı padişaha mağrur olub bir sebep ile vezir Bayram Paş'aya hâtırmamde olub bir kasidei tavilüzzeyil ile ol veziri ruşenzamiri hiciv eyledi. Padişah Hazretleri bir meclisi hassulhasda : « Nef'i bir taze hicvin yok mıdır?» deyu sual ile ağzın arayub oldahi Bayram Paşa hicvini kefi hümayuna sundukda okıyub pesend muamelesin idüb badehu Bayram Paşa'yı çağırub hicvi gösterüb katline izin virdiler. Müverrih böyle tahrir eylemişdir. Amma halk beyninde meşhur olan, Sultan Murad Hazretleri meclisi hasrında ibram idüb:«Bayram Paşa'yı hiciv eyle!» deyu iltizam idüb Nef'i dahi hiciv itmeğın Bayram Paşa vâkıf oldukda huzuru hümayuna gelüb : « Bu hicviden sonra halk beyninde benim ırzım ve vak'ım kalmadı Padişahım. Ol habîsin katline izin ihsan

eyle.» deyu ibramgüne niyaz itmekle katline izir verdiler deyu naklolunan hikâyenin aslı olmıyub müverrihin kelâmı sıhhate akrebdir. Zira hicvi vüzeraya rıza virmek mülûke şayeste manâ değildir. Her ne tariyke olursa Bayram Paşa katline mezum olub sarayına geldikde âdem gönderüb

آن شاعر هیجا کوکه نام اوست نفی
قتلش بیچاره مذہب واجب چو قتل افی

Mefhumu üzre ulemai vakit ibahati demini tecviz itdikleri Nef'i fakiri çağırub gafilâne geldikde itabr azîmden sonra: «Kaldırın!» deyüb saray odunluğunda habs ve anda boğub deryaya atdılar. Asrın ûlema ve uzaması Nef'i'nin katlinden mesrur olub hususâ ta'nai lisanından mecruh olan ekâbir ve âyân bu babda Bayram Paşa'ya duayi firavan itdiler.

Naimâ Tarhi, cil. 11, s 234.

9. Boyacı Hasan

Mezbur kapucu iken hizmetler vücude getürme-
gin kapucılar kethüdası olmuş idi. Bادهu mağzu-
ben Güle [1] sancağına atılab badéhu yine gelüb
kapucıbaşılık namile bu sal surre emini olmuş idi.
Nefsinde vacibülkatil habîs zalim olub mubaşeretü
katli firavan idi. Bedel cem'ine çıkdıkda âlemi berbad

[1] Gyula.

idüb erleri bulmasa avretleri bile zencire urub zükûr ve inas ümmeti Muhammedi zencirde gezdirirdi. Hâlâ Müfti Efendi'nin lisanından müverrih istima itmiş ki, zalimi mezburun zencirinde olan avretlerden bazısı ol mihnete tahammül idemiyüb can virdikde meyyitin gerdenini zencirden tahlis için kilid miftahını hizmetkârları istiyüb mel'un : «Canları çıksun deyu ölüyi bile taşıyub muazzep olsunlar ki akçeyi tiz vireler.» dirdi. Huddamı bizzarüre meyyite avretin başını kesüb cüssesini zencirden öyle çıkarırlardı deyu sükkakdan işitdiklerin nakil iderler imiş. Bu yakında hod sabikan maktul olan İbrahim Efendi'nin menzilin alub kanavatı müslimînin suyunu milken ve vakfen gasb idüb hamamına ve şadırvanına getürdüb ahmakpesend ve eblehfirib olmak için tatlıkuyu mukabelesinde menzili köşesinde bir çeşme yapmağa dahi başlamıs idi. Gûya ki ahmak zalimin çeşme yapması hayratdan olmağla ibadullahın suyunu gasb itdiğine dahil ve itiraz itmiyeler. Suyun eshabı Müftiye teşekki itdiklerinde çağırub men ve nash buyurdukda : «Sultanım, ibadullah için ben bir çeşme için aldım. Bir alay herif evlerinde olkadar suyu neyelerler. Su ibadullah için değil midir?» deyu cahilâne cevab virdikde monla gazaba gelüb : «Bire hey asılacak ! Halkın şeyi ile hayrat mı olur? İbadullah suyuna taarruz itme. Yohsa sen bilürsin.» deyu âzar eylediler. Mütenebbih olmadı. Hikmeti Hüda hâlen katline hatıra gelmez bir sebep hudus ile keyfiyyeti bu ki, bundan esbak Anadolu zuamasından biri fevt olub sabi oğ-

lu Âsitane'ye gelüb Padişaha arzuhal virdikde Padişah hat ile ol sabiye babası ziametini ihsan itmişler imiş. Bادهu şehid Tarhuncu Paşa' vezir iken Boyacı ol ziameti istiyüb: « Bir uşakdadır. Sefere ve hidmete kadir değil. Bana ihsan eylen. » dimesile badelmümana bir taryikle virmişidi. Hâlâ ol sabi gelüb Üsküdar'da Padişah camiye çıkarken ref'i rik'a eyledi. Padişah (1) mücaneseti sinnü sal münasebetile ol gûdek hatırında: « Bu oğlancık ben ziamet virdiğim çırağım değil mi? » deyu sordukda: « Belî, Padişahım. Bu oğlan odur. Ziametini Boyacı didikleri zalim alub gadir eylemiş » deyu haber virdiklerinde bîtevakkuf vezire bir hat yazub: « Şimdi Boyacı Hasan'ı katil idesin. Vê ziametini yine sabiye ihsan eyledim. Viresin. » deyu ferman eylediler. Vezir Derviş Paşa Boyacı'yı çağırtdı. Geldikde: « Hoş geldin! » deyu kuuda izin virüb: « İbadullahın suyuna taarruz itme, zarar çekersin. » deyu nasihatgüne söz ile iğfal, oldahi: « Varayım sultanım. Yollarını bozub feragat ideyim. » deyu taşra çıkdıkda, akibince Çavuşbaşıyı katline tayin eyledi. Ardınca çıkub: « Seni Padişah taleb itmiş. » deyu Sarayı Hümayun'a götürdü. Badelasır idi. Kapucular odasında habs, ve katli için virilen fermanı gösterdikde: « Salâtı asrı kılmadım. » deyu abdest alub namaz kılub istiğfarı ye's ile kibleye müteveccih ve teslim oldu. Cellâtlar boğub meyyitini Babı Hümayun pişgâhına ilka itdiler. Cümle mameleki mirîye kabzolunub bir küçük oğlu var idi. Haremi Hümayuna alındı.

(Naimâ Tarihi, c v, s 323)

[1] Dördüncü Mehmet.

10. Devletin ıslahı

Devleti aliyye ümurunun ziyade ehem ve elzemi ve müşkilâtı saltanatın mühimmatı makamında cümlesinden es'ab ve a'zamı beş maslahatdır ki her asırda mülûki izamı ve vüzera ve vükelâyî âli makamı âciz ve hayran iden bu hususlardır. Bu beş maddeye kemayenbağı nizam virilen devletde minbaad tagayyür ve ihtilâl zuhurına galib halde ihtimal kalmaz.

Evvelâ irad ve masraf hususunu hakîmane beraber itmeğe, belki masrafı tenzile bir taryikle şüru oluna ki, ne kat'ı erzakla halkdan beddua alına ve ne tayınatı tenzil ve vezayifi kat' ile bir ferde şikâyet itdirile ve tekâlîf ve bid'atler ihdasına hacet kala.

Saniyen hiyeli filosofane ile tedahülü ref ve ol barı belâyî Hazanei Âmire üzerinden defitmeğe bir taryikle şüru oluna ki mirîde malım kaldı deyu bir ferde tazallüm ve şekva itdirilmiye.

Salisen tavaifi askerîye bir keyfiyeti mutedile ile nizam virile ki Ocaklar mamur olub hem vakti hacetde düşmen mukabelesine varmağa müstaid olalar ve hem etrafı memalikde olan taslakcı zümresi ketmi hukuk ile mirîye ve zuamâ ve evkafa gadir idemiyeler ve hem Âsitane'de ve taşrada itatden huruca ve fesada kadir olamıyub ülülemre abdi memlûk gibi münkad olalar.

Rabian taşra eyaletlere ve cümle memlekete bir halet ile tasarrufat ve tedbirat oluna ki hem reaya

ve beraya âsude ve diyarı islâmiyye mamur ola ve hem emvali mirîye noksan terettüb itmiyüb valiler ve hâkimler dahi intifalarından kalmıyub kapuları hallerine göre mükemmel ve müretteb ola.

Hamisen bazı tedbiratı hafiyeye ile şöyle dilfiri-bane hareket oluna ki Padişahı islâm dilhahları olan vücuhı ma'kule üzre zevk ve safalarında münşerihüs-sadır ola. Ve sıhhat ve heybetleri maan kulûbı nasa işrab olunub minbaad darülmülkde ve taşra memalikde halk fitne ve cemiyet itmek değil, olma-kule mefasid hatırlarına bile hutur itmiyüb canibi saltanata ve yükelâyi devlete bittasarruf muti ve müsahhar olalar. Tevfikı rabbanî sühuletle bu maslahatları müyesser eyledikde gayri bir müşkül kalmıyub âdayı din ve devlete dahi cevab virilmek ve her iş murad üzre görülmek kati âsân olur.

(Edirne vak'ası, s. 52)

II. İbşir Paşa

Veziri müşarünileyhı aslında Abaza Paşa hidmetinde ve tıfil iken anın yanında terbiye olunmağın lewend meşreb, sadedil, ümmi ve avakıbı umru mülâhaza ve tasavvurdan gafil, adlüdâdı hükûmetde infiradın ancak sözün bilür ve mehabet ve tahvif ile halkın malini âsân vechile alur, ümmiyane huşuneti zühd ile muttasıf, kahve yerine ısıcak süd içer, dühan içen yanında hamir içenden bedterdir. Sulehâ ve meşayihî sever geçinür. Amma bir habbe bezl

itmez. Ekseriya riayeti, cem'i male kadir, vilâyet yıkmak fenninde mahir, vacibülkatil erazile idi. Ekser mehareti cirid ve mızrak oynatmak ve kılıç çalmak ve at kullanmak ve şikâr ahvalini söyleşmekte idi. Lâkin uğuru hümayunda ve sebîli gazâda zerre kadar işe yaramadı. Daima diz üzerinde oturur, az söyler, hiç gülmez, kimseye kıyam ve ikram itmez, hududı merasim ve meratibe riayet itmezdi. Halk ekseriya gururundan makhur idiler. Cüssesi sagir ve destarı küçük, cündiyane, ve libası cerkesî ve levendane, kameti kasir, hareketi cüstü çapükâne idi. Kuvveti bahtı kadar tasarrufatı akliyyesi olsaydı cümle vüzerayı unuttururdu. Ve sakin olduğu sarayı vakamend Ayişe Sultan sarayıdır ki hâlâ Ayasofya yolunda merhum Köprili Fazıl Ahmet Paşa bir kaç saray dahi ilhak ve tamir itdiği saraya munzam olmuşdur. Veziri müşarünileyhin bu kadar cah ve mal ve kuvveti var iken Haleb'de zimmîler mahallesinde bir han ve bazı dekâkîn ve evkafından gayri namını andırır bir hayrı yoğidi. Ve zikri cemile bais bir eseri hasenesi kalmamışdır. Ulema ve şuaraya ve ibkai âsâra kadir eshabı irfana bir habbe keremi olmıyub hattâ hakkına ne kasideler ve ne gazel ve ne bir tarih söylenmemişdir. Belki medhine müteallik kat'â bir mevzun kelâm söylenmemişdir dirler.

(Naimâ Tarihi, c VI, s. 98)

12. Deli Hüseyin Paşa

Veziri müşarünileyh vilâyeti Anadolu'da Yenişehir nam kasabadan zuhur idüb Eskisaray baltacı

larından iken pehlivanlığı ve bahadırılığı hasebiler merhum Sultan Murad Han Hazretlerinin mazharı iltifatı olub mirahorluk, badehu vezaret rütbesine nail olmuştur. Tariykı intisabını böyle naklilerler ki asrı Murad Hanîde Acemden elçi gelüb izharı hüner için bir kurulmuş keman getürür. «Bu kemanın kirişini çıkarub yine kurmağa kadir bir pehlivan memaliki Osmaniyye'de bulunur mu?» deyu arz eylemiş . Vakı halde şehri İstanbul'un namdar ve zorraver pehlivanlarına nihanî arz olunmuş. Kemanı mezburu bozub kurmak değil, kirişini bile tahrik idememişler. Ol keman Darüssaade Ağası'nın odasında durub hafiyeten anı çeker pehlivan tecessüs olunmuş. Deli Hüseyin Paşa ol vakit acemi baltacı imiş. Ağa odasının ocağına eyyamı şitada odun taşur imiş. Bir gün Ağa odasını تنها bulur. Nöbetçiden gayri kimsene yok. Kemanı görüb kabzaya alır. Asıl hikâyeden haberi yok. Birkaç kere kepazevari çeküb dururken ol esnada Darüssaade Ağası geliyor didiklerinde telâşla kemanı bırağub gider. Ağa gelüb kemanı evvelki mevziinde haleti ulâsı üzre görmiyüb: «Bu kemana kim yapışdı?» deyu sual ider. Nöbetçi Yahya Ağa korkusundan: «Baltacı Deli Hüseyin ocağa odun getürdü. Ve kemanı alub birkaç kere çekdi. Sizin geleceğinizi işidüb bırağub kaçdı.» didikde Ağa mesrur olub: «Tiz Deli Hüseyini çağırın» didi. Baltacı kethüdası ve eskileri olan eshabı hased biçareyi âzâr idüb: «Asılacak! Ağa odasına girersin. Tek durmazsın. Ana buna yapışursın. Senin tırnaklarını dökelim.» deyu inciderek getürdiler. Ağa

kemanı eline virüb : « Çek imdi göreyim ! » didikde yine eline alub kepezemisal beş on kere kemanı çekdi. Darüssaade Ağası taaccüb ve istihsan idüb: «Tiz şimdi yoldaşı pâk dolma ve kisve ile giydirin. Âdem şekline kon. Huzurı hümayuna götürsem gerek.» deyu kethüdaya tenbih olundu. Biçare Deli Hüseyin, zelil ve namurad iken âni vahidde eb-nayi cinsi beyninde muazzez ve mükerrem oldu. Darüssade Ağası sevkile huzuru hümayuna varub kemanı mezburu çeküb izharı hüner idüb mazharı tahsin oldukdan sonra huzuru padişahîde Acem elçisi muvacehesinde kemanı mezburu kepazevarî çekerken zorubazu ile şikest idüb parçaların elçi önüne vaz' itdikde, Padişahı cihan ve umumen Sünniyanın ibtihac ve meserretlerine ve elçinin kemali infial ve hacaletine sebep olmuşdur. Sultan Murad Hanı gaziye ibtida intisabı bu tariyk ile olub sonra mirahorluk ile çıkub seferi Revan avdetinde Mısrı Kahire beğlerbeğisi, badehu hapudan olub Azak üzerine serdar tayin olunub bir maslahata muvaffak olamadığından azil olunub sonra Bedun[1] valisi olmuşdur. Boşna ve Bağdad eyaletlerine dahi mutasarrıf olmuş idi. Badehu on beş sene Girid serdarı olub küffar ile muharebede erlikleri zuhure geldiği beynennas dasitan olmağla azîm iştihar tahsil itmişdi. Lâkin ber muktezayi takdir Kandiye fethi kendüye müyesser olmadığından a'dası tama ve tekâsülüne hamlidüb iş görmedi namile azil olunub yine kapudan, badehu Rum İli Beğlerbeğisi olub

[1] Budin, Buda (Peşte'nin ote yakası)

Abaza Hasan Paşa'nın vücudü ref olunduktan sonra anın hakkında dahi tedarik olunan semi muvakkati keydü adavetin vakti sirayeti irişüb münafesei dünya belâsile vücudü ifna olundu. Veziri mezbur küşade meşreb, şuh tabiat olub âmiyane lâtifeler ve Nasreddinvari hikâye ve emsali muzhike söylediğinden Sultan Murad Han mahzuz ve münşerih olmağın ekser evkatda yanlarından münfek olmaz imiş. Naklîderler ki bir defa sefer azimetile İstanbul'dan âlayı azîm ile çıkarken cümle halk, hattâ nisvanı şehir bile fevc fevc temaşasına çıkmışlar. Zırh ve serpenah ile levendane süvar olub rehğuzarına saf çeken halka âvâzı bülend ile selâm virüb recayı hayır dua ile tevdi iderdi. Nisvan güruhuna uğradıkda: «Selâmün aleyküm kadınlar! Cennet reyhanları ve yer Melekleri! Ulema ve suleha ve yayar kocak yiğitler sizden doğar. Allahü tealâ sürünüze bereket virsün. Bizi duadan unutman!» deyu çağırub söyledi. Rical ve nisvan gırv ve feryad iderek: «Allahü tealâ seni Padişaha bağışlasun. Kahraman vezir olunca böyle gerek!» deyu can ve gönülden hayır dua iderlerdi. Lâkin levendmeşreb ve bîperva ve ceri olmak hasebile lisanı çendan mazbut olmayub Girid'de Dergâhi âli askerile imtizac ve ittihad idemedi. Tamai hâmdan dahi hâli olmamağla bazı evzâi nahemvarı a'dasına hüccet olub katlitdirdiler. Amma bu makule kabayırı mesturesine halkı âlem muttali olmayub şöfret ve şecaatine binaen avamı nasın cümlesi meddah ve tarafdarı bulunmağla: «Hayif sad hayif ki, böyle veziri namdarı garaza bi-

naen katlitdirdiler.» deyu ammei halk tehazzün ve teessüf izhar itdiler. Meclislerde, belki esvak ve bilâdda anın ruhuna sena ve rahmet, ve bais olanlara ta'nu dahl ve gaybetine nice müddet halkı âlem iş-tigal eylediler.

(Naimâ Tarihi, c VI, s 399)

13. Hocazadenin akıbeti

Ramazanın yirmi beşinci günü Sinan Paşa köş-künde (1) meşveret vardır deyu Müfti Efendi'ye (2) canibi devletden âdem varub izaz ile davet olundu. Geldiği saat Padişah ve Veziri göremiyüb Bostancıbaşı marifetile bir kayığa vaz ve beş altı nefer Bostancı ile Brusa'ya nefiy olundu. Vezirâzam arziyle meşihati islâmiyye Rumeli kadıaskerlerinden mazul Hanefi Efendi'ye tevcih olundu. Biçare Mes'ud Efendi ihaneten Aziz Efendi'ye (3) tevcih eylediği Mudanya arpalığına yekta başile çıkub yanında Bostancıardan gayri âdem ve hizmetkâr yok idi. Mudanya naibi bargirin virüb Brusa'ya yolladı. Gelüb Brusa'da Maalızadelerin bağçesine nüzul idüb mukaddema Padişahı cemcah ve Valide Sultan (4) Hazretleri tarafından mazhar olduğu ikram ve iltifata mağruren gâh Ebu Said Efendi gibi : Nazperverdi visalim men güca hicran güca, mazmunu üzre: «Bizimle bu muamele neden iktiza eyledi? Cürmümüz tefahhus o-

(1) İncili köşk — (2) Hocazade Mes'ud Efendi — (3) Karaçelebizade — (4) Turhan Valide.

lunmadiyen a'damız iffirasına vücud virilmek lâyük mıdır?» deyu ademi imtisal suretin gösterdi. Gâhice galebei vahime ile: « Bir gün evvel Diyarbekir'e gidelim. A'damız bir isnad dahi itmesünler. » dir idi. Ol esnada yollar Seydi Ahmed Paşa'nın ve Abaza Hasan Ağa'nın levendatı bakıyyesinden mahuf olmağın kenduyi Diyarbekir'e isal için Brusa'da bir bayrak sekban yazmağa şüru eyledi: « Âcilen Diyarbekir'e müteveccih olub Brusa'da eğlenmesün „ deyu emri şerif ile akabince bir Çavuş gelmiş idi. Köprili vaktinde katlolunan Sadreddinzade Ruhullah Efendi ol vakitte Brusa kadısı imiş. Çavuş emri şerifi Monlaya tebliğ itdikde Monla Efendi'nin meğer Mes'ud Efendi'ye hatırmandeligi var imiş. « Tarafı devletden sipariş var. Yollar mahufdur. Levendat yazub tedarikin görüb gitmek üzredir. » deyu nev'an avk ve tehirine telmihi müş'ir bir arz yazub Çavuş ile Âsitanei saadete gönderdikde Veziriâzam arzı alub huzuru hümayuna varub: « İşte Diyarbekir'e gitmez imiş. Anda levendat cem idermiş. Bu tarafda olan hevadarlarının fitne ikaz itmelerine muntazaıdır » deyu müddeasını takrir itmeğın deryayi gazabı şehriyarî huruş idüb « Fermanı ülülemre itaat itmeyüb asker cem'ine meşgul olmağın katloluna » deyu hattı hümayun sâdır olmağla Sadriâzam bu üslûb ile Âsitanei saadetde olan sair muinlerini dahi izaleye hattı şerif tahsil eyledi. Brusa Monlasına hitaben katli için tekrar emri şerif tahrir ve mübaşir yedile irsal olunub « Eğer Diyarbekir'e azimet iderse Brusa'dan bir konak çıkduğı menzilde

katlidesin. Eğer birkaç gün eğlenmek ihtimali var ise hemen bulduğun yerde izale idesin» deyu buyurulmuş idi. Brusa halkının bazı eşbehlerinden menkuldür : Kadı Sadreddinzade bir mesirede idi. Çavuş gelüb halvetde tebliği ferman eyledikde ihfa idüb vakti asradek âleminde olub alelâde meclisi sohbeti teknil idüb mahkemesine gelmiş. Ol vilâyetde mahkeme hizmetinde olan şikarîleri hafiyetten ihzar eylemiş. Badelgurub naibi ve bazı kimse-leri koşub icrayi ferman için göndermiş. Mes'ud Efendi ise Maalîzade'nin etrafa nazır mürtefi köşkünde sade arakçın ile oturmuş, meyva tenavül idüb sahibi hane ile ahvaline müteallik söz söyleşür imiş. Şevvalin on birinci gicesi vakti işada ortalık nuru kamer ile ruşen. Sahibi hane pençereden hilâfımutad vafir eşhas müsahede idüb : «Aslı ne ola?» deyu taşraya çıkar. Görür ki menzili dairenmadar kuşadub Naib Efendi ve Subaşı ve gayri birkaç âdem içeru girmişler. Kazıyyeyi sahibi haneye ifade iderler. Mes'ud Efendi hayallenüb pençereden taşraya nazar idüb hanenin etrafına saf çeken müsellâh bîemanları gördükde hurdeyi duyar. Kendüsi nefsinde behadır, zorıbazı sahibi âdem olmağla bir muteber kılıcı var idi. Daima yanından eksik itmezdi. Heman hevlican ile dalkılıc olub : « Bu herifler kimlerdir. Gice ile burada ne ararlar. Tiz sahibi hane gelsün ! » deyu n'ara urmağa başladı. Sahibi hane bir köşeye çekilüb yüzgöstermedi. Efendi pehlivanvarı elinde kılıç, havfi mevt ile hamle ider. Müba- başirler korkularından hücum idemeyüb tereddüd

gösterdiler. Hele şikâri habîslerinin cesurlarından birkaçı oda içine girüb yasdıklar ve sair besat makulesi eşya ilka iderek siperlenerek birden hücum idüb bir marekei rüstemane kopardılar ki, Efendi'nin darbından bir kaçının kellesi zahimdar olduktan sonra hezar zorızar ile ahiz idüb kârın tamam itdiler.

14. Erbabı seyf ve kalem

Çün mülûk ve vüzera ve hükkâm ve uzamanın mesakin ve melâbisdeki zib ve zineti lâzimei haşmet olub etvarı mezkûre hılâlinde inkıtai heybet ve rağbetin in'idamına bais idiği mukarrer oldu. Lâyık budur ki bu husus tedric ile görilüb rüteb ve derecata göre müraat olunub hududu selef ifrat ile tecavüz olunmıya. Ve erkânı devletden olmiyanlara bu hususda çendan ruhsat virilmiye. Yalnız kuvveti maliyye ile müştehiyyatı nefsanıyyelerini icra idenlerden içmazı ayin olunursa mansıb ve cah izzetine rağbet ka!maz. Atebei aliyye dirliğini agniya aynına almaz. Hademei devlet ve askeriyan ile sair nâs beyninde bir meziyyeti mahsude ve tefavütü mutedile lâzımdır ki tarafeyne taziyanei şevk ve gayret ola. Ve vezaret ve emaret ve mevleviyyet ve sair hükümetler müsteidine sezavar buyurulub menasıbı seyfiyye ve meratibi ilmiyye ve kalemiyye gayet nedret üzre virilüb itibarâtı azizeyi rahis itmekte

çok faide vardır. Alehusus rütbei aliyeyi vezaret taklidinde akelligaye imsak ve ihtiraz lâzımdır. Ve evkatı halıyyede askerî sultanı ve hademe ve gilmanı süddei felek unvanı cirid ve rimañ oynamak ve rahşi bâdpa kullanmak ve tir ve hışt atmak ve darbu tıga merak itmek semtine tergib ve levazımı şecaate tahriz eylemek lâzımdır. Ve bu makule kemalâtı şecianede izharı hüner idenlere itayı bahşış ile semendi gayretlerin cünbüşe getüreler ki sanayii şecaati a'mali halkın kânunu hamıyyetleri iş'aline sebeb ola. Ve ulemâ ve fuzelâ beynine mebahisi dakika ve mesaili amika ilka idüb fevaidi nafiayı mutazammın resailer yazılmağa muharrik olub kuvveti fazlı zuhur idenlere liyakat ve haysıyyeti mertebe iltifat buyurulmak maalimi ilmi indirasdan ve meşarii sai ve talebi intımaştan sıyanetdir. Ve maarifi cüz'iyye eshabından fevaid ve yadigâra müteallik münseat ve eş'ar misillû âsâr sudur itdikçe nigâhı iltifat ile manzur ve istidadları mertebe kerem ve âtifet ile mesrur buyurulmak eshabı rüsd ve temyizi şevkengiz itdığinden gayri ibkayı hüsnü sena ve tariykı ilim ve irfanı ihyaya sebebdır.

(Naimâ Tarihi, c I, s 56)

SON